

SPOR O INTERPRETÁCIU 19. STOROČIA. POZNÁMKY CARLA SCHMITTA KU KIERKEGAARDOVI A DONOSOVI CORTÉSOVI

PETER ŠAJDA, Filozofický ústav SAV, Bratislava, SR

ŠAJDA, P.: A Dispute about the Interpretation of the 19th Century: Carl Schmitt's Remarks on Kierkegaard and Donoso Cortés
FILOZOFIA 70, 2015, No. 4, pp. 245-257

Carl Schmitt sees the year of 1848 as the critical point of the 19th century. With reference to the events of that year the Communist line of interpretation was constituted which explains the 19th century through the prism of the continuity of the revolutionary movement's development. The symbol of this continuity is *The Communist Manifesto* which connects the revolutionary events of 1848 and 1917. Against this tradition of interpretation Schmitt promotes a different line of interpretation based on an alternative continuity. Although the group of thinkers belonging to this line is relatively heterogeneous Schmitt identifies three diagnostic-prognostic moments that connect them. Included in this line are both Søren Kierkegaard and Juan Donoso Cortés, whose respective contributions he analyzes. His parallel reading of these authors includes a problematic exposition of some aspects of Kierkegaard's philosophy.

Keywords: Philosophy of the 19th century – Philosophy of history – Social and political philosophy – Philosophy of existence

Neodmysliteľnou súčasťou filozofických, teologických, politických a právnych odpovedí Carla Schmitta (1888 – 1985)¹ na výzvy 20. storočia bola snaha o pochopenie ideového vývoja 19. storočia. Schmitt sa živo zaujímal o ideové spory 19. storočia, porovnával rôzne interpretácie jeho kľúčových udalostí a procesov, kriticky posudzoval postoje a prognózy dobových mysliteľov. Pozorne skúmal myšlienkové štruktúry, ktoré vznikli v 19. storočí a osvedčili sa pri vyrovnávaní s problémami 20. storočia. Medzi autorov, ktorí Schmitta pri výklade 19. storočia opakovane inšpirovali, patria Søren Kierkegaard (1813 – 1855) a Juan Donoso Cortés (1809 – 1853). Kierkegarda ako „diagnostika doby“ v Nemecku spopularizoval Theodor Haecker (1879 – 1945)² a v medzivojnovom období, v ktorom Schmitt napísal niekoľko dôležitých diel, bol Kierkegaard „módnu záležitosťou“. Donoso Cortés bol naopak do veľkej miery Schmittovým objavom.³

¹ Priekopníckou štúdiou o diele Carla Schmitta v slovenskom prostredí bola monografia Alžbety Dufferovej *Nomos Európy podľa Carla Schmitta* (Dufferová 1999).

² Haeckerovej popularizácii Kierkegarda sa venujem v štúdiu (Šajda 2014a).

³ V nemeckom prostredí existovala aj literatúra venovaná Donosovi Cortésovi (Schmitt 1950d, 15-16), no oveľa skromnejšia ako literatúra venovaná Kierkegaardovi. V eseji *Neznámy Donoso Cortés* z roku 1929 Schmitt konštatoval, že „až na Španielsko nemožno predpokladať, že by bol [Donoso Cortés] v Európe

Kierkegaard a Donoso Cortés žili takmer v tých istých rokoch, reprezentovali dve odlišné prostredia (protestantský sever a katolícky juh), ich diagnózy prvej polovice 19. storočia sa v niektorých ohľadoch úplne zhodovali, v iných zasa úplne líšili. Synergiu ich myšlienok Schmitt využil už v práci *Politická teológia* (1922), kde obidvoch cituje a čerpá z nich pri opise liberálnej buržoázie *Júlovej monarchie* (1830 – 1848).⁴ Kierkegaard a Donoso Cortés sa opäť „stretávajú“ v eseji *Donoso Cortés v celoeurópskej interpretácii*,⁵ v ktorej Schmitt ponúka systematickú interpretáciu 19. storočia. Tento text, ktorý vyšiel v čase, keď bola Európa rozdelená na dva politické bloky, je zaujímavý tým, že hľadá protiváhu komunistickej interpretácie 19. storočia. Proti tejto interpretácii, ktorá vidí 19. storočie cez prizmu kontinuity rozvoja revolučného hnutia, stavia Schmitt konkurenčnú interpretáciu založenú na alternatívnej kontinuite. V navrhovanej interpretácii majú miesto Kierkegaard i Donoso Cortés, no úvahy španielskeho mysliteľa sú podľa Schmitta komplexnejšou odpoveďou na komunistickú výzvu. V nasledujúcich riadkoch kriticky predstavím kľúčové momenty tejto interpretácie, pričom zohľadním aj postrehy z iných Schmittových diel. Zameriam sa na jeho poznámky k Donosovej a Kierkegaardovej diagnóze spoločnosti a k ich prognózam ďalšieho vývoja. Na záver spochybním Schmittovu tézu, podľa ktorej Kierkegaardovo chápanie dejín vedie k ahistorickému postoju.

1. Hľadanie alternatívy komunistického výkladu 19. storočia. Za kritický bod 19. storočia Schmitt považuje rok 1848. V tomto turbulentnom roku a v období krátko pred ním a po ňom vznikli mnohé dôležité diela, pričom viaceré z nich obsahovali myšlienky a prognózy, ktoré sa ukázali byť relevantné nielen pre 19., ale aj pre 20. storočie. Schmitt sa usiluje vidieť rok 1848 v čo najširších súvislostiach: mapuje historické pozadie konfliktov, ktoré vtedy vypukli, a sleduje ďalší vývoj pozícií, ktoré sa v týchto konfliktoch vyprofilovali. V rozličných interpretáciách udalostí roka 1848 a ich následkov hľadá spoločné prvky, ktoré tvoria určitú diagnosticko-prognostickú kontinuitu.

Takúto kontinuitu nachádza v komunistickej interpretačnej tradícii, ktorá kladie dôraz na líniu rozvoja revolučného hnutia. Kontinuálny zápas tohto hnutia spája dva kritické momenty 19. a 20. storočia: revolúcie v rokoch 1848 a 1917. Schmitt podotýka, že komunistické historické komentáre majú oproti konkurenčným výkladom výhodu v tom, že sa môžu oprieť o dokázateľnú ideovú kontinuitu medzi týmito dvoma revolúciami. Skutočnosť, že *Komunistický manifest* bol skoncipovaný a sprístupnený v predvečer revolúcie v roku 1848, je významným symbolom programovej súvislosti týchto dvoch historických momentov (Schmitt 1950c, 85-86). Napriek tomu, že z komunistického hľadiska sa revolúcia v roku 1848 skončila neúspechom, stala sa zárodkom neskoršieho vývoja, ktorý po prekonaní mnohých prekážok vyústil do úspešnej revolúcie s globálnymi ambíciami. Ko-

---

známy“ (Schmitt 1950a, 69).

⁴ Podrobnejšiu analýzu Schmittovej syntézy Kierkegaardovej a Cortésovej kritiky spoločnosti možno nájsť v mojej práci (Šajda 2014b).

⁵ Tento text vznikol v roku 1944 a Schmitt ho v španielčine predniesol v Madride. Časopisecky vyšiel v roku 1949 a knižne v roku 1950.

munistická interpretácia teda 19. storočie vidí cez prizmu rozvoja a šírenia síl, ktoré spolu vytvárali revolučný pohyb prvej polovice 19. storočia a naplno sa presadili počas prvej svetovej vojny v Rusku.

V revolučnom pohybe, ktorý siaha až k Francúzskej revolúcii, si Schmitt všima intenzívny a extenzívny moment stupňovania. Pri porovnaní prvých dvoch revolúcií kladie dôraz na intenzívny moment a tvrdí, že „revolučný radikalizmus [bol] v proletárskej revolúcii v roku 1848 neporovnateľne hlbší a dôslednejší než v revolúcii tretieho stavu v roku 1789“ (Schmitt 1922, 50; čes. preklad 45).⁶ Intenzita tohto neskoršieho radikalizmu sa prejavila napríklad v tom, že revolučný pohyb úplne rozmetal dovtedajšie liberálne výdobytky v oblasti harmonizácie spoločnosti. Pri porovnaní druhých dvoch revolúcií Schmitt kladie dôraz na extenzívny moment a poznamenáva, že revolúcia v roku 1848 bola udalosťou európskeho významu, no revolúcia v roku 1917 mala celosvetový význam (Schmitt 1950c, 80). O ruskej revolúcii však možno tvrdiť aj to, že v nej došlo k zintenzívneniu síl, ktoré sa v roku 1848 iba začali formovať. Ak v roku 1848 sa „zviditeľnili prvé prejavy proletársko-ateisticko-komunistického hnutia“ (Schmitt 1950c, 80-81),⁷ tak v roku 1917 toto hnutie už disponovalo neporovnateľne väčším ideovým a ľudským kapitálom.

Základným problémom buržoázných interpretácií 19. storočia je podľa Schmitta rozporuplný prístup k roku 1848. Ich autori sa na jednej strane dištancujú od potlačenia revolučných a reformných síl, no na druhej strane schvaľujú obnovenie poriadku a stability. Na hrôzu, ktorú ozbrojené vzbury vyvolali, sa veľká časť európskej verejnosti snažila zabudnúť a súčasťou neutralizácie negatívnych spomienok bolo ignorovanie mysliteľov, ktorí šok z revolučných udalostí akýmkoľvek spôsobom pripomínali (Schmitt 1950c, 84, 86-87). Ich hlas sa stal znovu aktuálnym až po úspechu komunistickej revolúcie, ktorá sa otvorene prihlásila ku kontinuite revolučného pohybu z roku 1848.

Proti komunistickej kontinuite s rokom 1848, ktorú po úspechu ruskej revolúcie charakterizuje optimizmus a pocit víťazstva, Schmitt stavia nekomunistickú kontinuitu, ktorú charakterizuje sebakritickosť, obava a pesimizmus. Diagnosticko-prognostická kontinuita v nekomunistických úvahách o roku 1848 a jeho význame sa od komunistickej kontinuity líši aj tým, že nejde o koherentnú interpretačnú tradíciu, ale o obsahové príbuznosti vo výpovediach mysliteľov rôznych myšlienkových orientácií. Títo myslitelia na seba niekedy priamo nadväzujú, no inokedy dospievajú k podobným záverom nezávisle od seba. Postupom času sa v nekomunistických interpretáciách konštituovali tri línie smerodajné pre reflexiu udalostí z roku 1848 a ich významu pre budúcnosť Európy. Prvou je zahraničnopolitická prognóza, podľa ktorej Európa stratí pozíciu rozhodujúceho hráča svetovej politiky. Druhou je kultúrno-filozofická diagnóza, podľa ktorej technologický pokrok prehlbuje dehumanizáciu európskej spoločnosti. A treťou je kritická reflexia dôsledkov sebainterpretácie socializmu a komunizmu ako „nového kresťanstva“.

---

⁶ České preklady som kvôli plynulosti čítania poslovenčil.

⁷ Ak nie je uvedené inak, preklady z cudzích jazykov sú moje vlastné.

Pri hľadaní koreňov jednotlivých línií sa Schmitt vracia do obdobia pred rokom 1848. Rané prejavy prvej línie nachádza v prognózach Bartholda Georga Niebuhra (1776 – 1831); tie sa odchyľujú od eurocentrizmu, ktorý bol typický ešte pre Hegelovu filozofiu dejín. Dôležitým predrevolučným signálom bolo publikovanie diela *Demokracia v Amerike* (1835), aj keď Tocquevillove (1805 – 1859) predpovede neurobili na súdobých Európanov veľký dojem. K jeho dedičstvu sa európski intelektuáli začali intenzívnejšie hlásiť až pod vplyvom udalostí 20. storočia. V súvislosti s otrasom spoločenských štruktúr v roku 1848 si sebakritická prognóza poklesu európskeho zahraničnopolitického vplyvu získavala čoraz viac prívržencov. V jej jadre je téza o náraste zahraničnopolitickej dôležitosti „dvoch kolosov“ na východe a západe: Ruska a Spojených štátov amerických. V prelomových rokoch sa k tejto prognóze prihlásil Donoso Cortés a o niekoľko rokov neskôr ju podporil Bruno Bauer (1809 – 1882) (Schmitt 1950c, 88-89). Jej výstižnosť bola čoraz zrejmejšia a v čase, keď Schmitt písal svoju analýzu, sa už z prognózy stalo konštatovanie skutočnosti.

Prvé náznaky druhej interpretačnej línie Schmitt nachádza v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 19. storočia, napríklad u Friedricha Lista (1789 – 1846), ktorého pozorovania o priemyselno-technologickom rozvoji podľa neho dopĺňajú Tocquevillove zistenia o administratívno-decíznej centralizácii. Udalosti z roku 1848 však dali kultúrno-filozofickým diagnózam stavu európskej spoločnosti úplne novú dynamiku. Medzi európskymi filozofmi, teológmi a sociológmi sa od polovice 19. storočia postupne etabluje „žáner“ *kritika doby*, ktorý sa v nemeckom prostredí vinie od Jacoba Burckhardta (1818 – 1879) cez Ernsta Troeltscha (1865 – 1923), Maxa Webera (1864 – 1920), Walthera Rathenaua (1867 – 1922) až k Oswaldovi Spenglerovi (1880 – 1936) (Schmitt 1950c, 89-91). Ústredným momentom *kritiky doby* je presvedčenie, že technický pokrok podstatne uľahčuje ovládanie jednotlivca centralizovanými systémami, ktoré ho účinne redukovujú na funkčný článok. Jedinečnosť jednotlivce ľudskej osoby sa stráca v „ľudstve, ktoré sa centralizuje, industrializuje a mechanizuje a ktorého konečným stavom bude dokonale zorganizovaný *podnik* a rovnako dokonale zorganizovaná byrokracia“ (Schmitt 1950c, 91). V tejto diagnostической línii sa uplatnili Kierkegaardove tézy o nivelizácii modernej spoločnosti z roku 1846.

Aj tretia línia má svoje korene pred rokom 1848, no revolučné udalosti zintenzívnili potrebu konfrontovať sa s jej ústredným problémom, ktorého aktuálnosť sa zvýšila. V roku 1825 Henri de Saint-Simon (1760 – 1825) vydal knihu *Nové kresťanstvo*, v ktorej prvýkrát zaznela téza, že socializmus je „novým kresťanstvom“. Podľa tejto tézy sa socializmus stane smerodajnou silou novej epochy – tak, ako sa kresťanstvo v období Rímskej ríše stalo „novým náboženstvom pre upadajúci starý svet“ (Schmitt 1950c, 95). Socialistická interpretácia tejto tézy bola vo vzťahu ku kresťanstvu niekedy viac, inokedy menej antagonistická, no jadrom tejto historickej paralely je predstava, že socializmus prevezme spoločenskú úlohu kresťanstva, v rozhodujúcich ohľadoch ho nahradí a stane sa novým jednotiacim momentom pokresťanskej éry. Prirovnávanie socializmu ku kresťanstvu nebolo v socialistických a komunistických kruhoch prijímané bezvýhradne, no táto idea sa opakovane objavovala v sebainterpretáciách týchto ideových hnutí. V nesocialistických

a nekomunistických kruhoch prebiehalo vyrovnávanie sa s víziou „kreovania nového kresťanstva“ rôzne, po roku 1848 však zosilnel pesimistický moment. Bez ohľadu na to, do akej miery sa socializmu či komunizmu podarí túto ambíciu naplniť, samotná snaha o jej realizovanie povedie k vnútornému oslabeniu a rozkladu Európy. Bruno Bauer v roku 1853 predpovedal, že kontinent čakajú nové revolúcie, ktoré budú ďalej rozbíjať jeho duchovné univerzum (Schmitt 1950c, 100).

V línii nekomunistickej interpretácie 19. storočia majú zvláštnu pozíciu Søren Kierkegaard a Donoso Cortés. Rok 1848 obidvoch zastihol na vrchole tvorivých síl a obidvaja zomreli relatívne mladí krátko po revolučných udalostiach. Záverečné obdobie ich života sa nesie v znamení doznievania veľkého spoločenského napätia a otvorených i skrytých zápasov o interpretáciu nedávnych udalostí. Schmitt vysoko hodnotí Kierkegaardovu i Donosovu diagnózu súdobej spoločnosti a oceňuje ich prenikavé predpovede budúceho vývoja. Napriek rôznym superlatívom, ktoré adresuje Kierkegaardovej *kritike doby*, Donosovu interpretáciu 19. storočia považuje za užitočnejšiu, pokiaľ ide o konfrontáciu s komunistickým výkladom continuity vývoja po roku 1848.

2. Donoso Cortés. Trajektória Donosovho vplyvu na európske myslenie sa výrazne odlišuje od trajektórie Kierkegaardovej. Myšlienky španielskeho filozofa a politika zaznamenali už počas jeho života – najmä po roku 1848 – značný ohlas medzi európskymi intelektuálmi. Reakcie F. W. J. Schellinga (1775 – 1854), Leopolda von Rankeho (1795 – 1886) či Fridricha Viliama IV. (1795 – 1861) ukazujú, že Donoso dokázal osloviť aj prostredie, ktoré mu bolo z ideového hľadiska značne vzdialené (Schmitt 1950a, 68). Popularita Donosových myšlienok však nemala dlhé trvanie – normalizácia porevolučných pomerov so sebou priniesla pokles záujmu o jeho filozoficko-dejinnú diagnostiku. Cyklus prudkého nárastu a poklesu záujmu o Donosovo dielo sa zopakoval ešte dvakrát, vždy v čase, keď Európou otriasla historická pohroma: po roku 1918 a v polovici 20. storočia. Donosovo meno „patrílo k ozvene katastrofy...[a]le vždy len na okamih“ (Schmitt 1950d, 7). Záblesky intenzívneho záujmu o Donosovo myšlienkové dedičstvo sa tak striedali s dlhými obdobiami, keď bol mimo rodného Španielska pomerne neznámy.

Schmitt sa usiluje o pevnejšie ukotvenie Donosovej filozofie dejín v európskom filozoficko-politickom diskurze, no otvorene priznáva, že Donoso si za svoju nepopularnosť môže aj sám. Jeho diela sa vyznačujú štyrmi črtami, ktoré ho diskvalifikovali už v očiach jeho súčasníkov: po prvé, jeho archaický rečnícky štýl bohatý na expresívne výrazy nevyhnutne vedie k inflácii významu; po druhé, Donosovo teologizovanie vo filozoficko-politických spisoch pôsobí nekompetentne, pretože obsahuje početné dogmatické nepresnosti, za ktoré ho teológovia oprávnenne kritizovali; po tretie, Donosov pohľad na človeka je prehnane pesimistický a temný, čo pôsobí demotivačne a niekedy aj nepresvedčivo; štvrtým nepriaznivým momentom je to, že svoje diela koncipoval systematicky, čo ešte prehĺbilo neatraktívnosť jeho pesimistických vízií (Schmitt 1950a, 69-72). Jasnozrivosť jeho postrehov a úsudkov je však podľa Schmitta dostatočnou motiváciou pre čitateľa, aby prekonal úvodný negatívny dojem z jeho textov.

Pre tvorbu alternatívy komunistického interpretácie 19. storočia a udalostí okolo roku 1848 môže byť Donoso Cortés užitočný vo všetkých troch uvedených ohľadoch.

V súvislosti s prognózou vývoja zahraničnopolitického vplyvu Európy mohol Donoso čerpať z bohatých politických skúseností. Na rozdiel od Kierkegaarda bol aktívnym politikom a ako vyslanec Španielskeho kráľovstva pôsobil v Berlíne a Paríži. Osobne sa poznal s vrcholovými európskymi politikmi a jeho politické názory rezonovali u kľúčových štátnikov 19. storočia, akými boli Klemens von Metternich (1773 – 1859) alebo Otto von Bismarck (1815 – 1898) (Schmitt 1950b, 44-45). Ako mysliteľ, ktorý sa profesionálne venoval zahraničnej politike, Donoso pochopiteľne disponoval vlastnou víziou zahraničnopolitického roly Európy. Už v roku 1839 v úvahách o *orientálnej otázke* konštatoval nezadržateľný úpadok Osmanskej ríše a nástup Ruska, „kolosu, ktorý z Európy podá ruku druhému kolosu, Amerike“ (Schmitt 1950d, 14). V roku 1847 poznamenal, že v zahraničnopolitickom rovine dokáže Rusku a Spojeným štátom americkým konkurovať už len Anglicko. Najpozoruhodnejšia je však Donosova jasnozrivosť, s akou už v polovici 19. storočia predvídal, že Európu zásadným spôsobom zmení kombinácia revolučného socializmu, slovanského národného hnutia a ruskej politiky (Schmitt 1950b, 61-62; Schmitt 1950a, 77).⁸ Súčasťou tejto predpovede je prorocká téza, podľa ktorej oheň socialistickej revolúcie sa rozhorí v Sankt Peterburgu, nie v Londýne. Nárast zahraničnopolitického moci Ruska a možnosť jeho socialistickej kolonizácie Európy sa Donosovi javili ako hrozivý scenár, na ktorý súdoba Európa nemá adekvátny protilek. Na obzore sa nečrtal žiadny faktor, ktorý by mohol zastaviť úpadok zahraničnopolitického dôležitosti Európy a nárast dominancie jej konkurentov na východe a západe.

Donosova filozoficko-kultúrna diagnóza súdobej európskej spoločnosti – jeho *kritika doby* – sa vo viacerých dôležitých bodoch podobá na kritiku, ktorá sa rozvinula v nemeckých nekomunistických a nesocialistických kruhoch. V technických výdobytkoch Donoso videl nielen prostriedky na oslobodenie človeka od prílišnej námahy, ale aj možné nástroje kontroly a ovládania jednotlivca v rukách centralizovanej diktatúry. Pojem pokroku založený na kombinácii „pokroku techniky, pokroku slobody a morálneho zdokonalenia ľudstva“ (Schmitt 1950c, 104) považoval za škodlivú ilúziu, ktorej nadšený optimizmus pomáha zakryť vážne ohrozenie človeka. Upozorňoval, že odvrátenú stranu rozvoja technológií treba brať vážne preto, lebo moderné pokusy o administratívnu centralizáciu sú účinnejšie vďaka technickým vymoženostiam, akými v jeho dobe boli napríklad železnica alebo telegraf. S pomocou nových technických prostriedkov sa proces nivelizácie spoločnosti šíri oveľa rýchlejšie a generuje nové štrukturálne možnosti. Už v roku 1850 Donoso konštatoval, že moderná technika umožňuje extrémnu mieru centralizácie, ktorá by sa mohla realizovať v podobe vlády jednej politickej strany a zahŕňala by likvidáciu všetkých ostatných sprostredkovateľských inšancií a zoskupení (Schmitt 1950c, 92). Jednotlivec má v takejto vízii miesto iba ako článok vo všemocnom kolektíve,

---

⁸ Schmitt v medzivojnovom období konštatoval, že „Rusi uskutočnili spojenie socializmu a slovanského, o ktorom Donoso Cortés už v roku 1848 prorokoval, že sa stane rozhodujúcou udalosťou nasledujúceho storočia“ (Schmitt 1932, 66; čes. preklad 78).

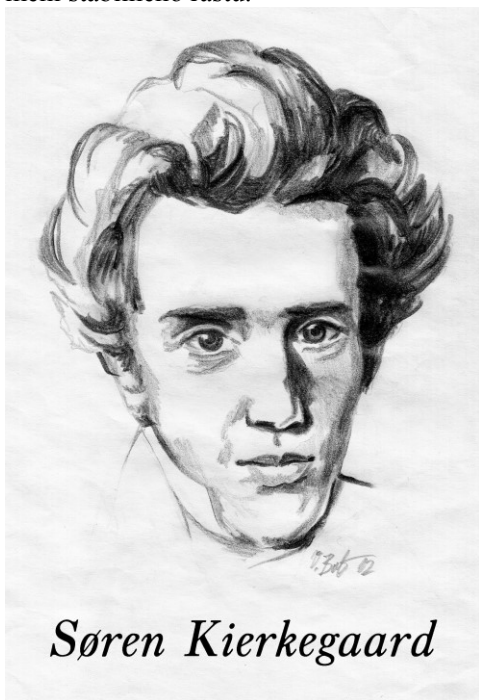
ktorý si čoraz lepšie dokáže overiť jeho konformnosť. Centrálné plánovanie spoločenského rozvoja a efektívna kontrola života jednotlivca má za následok útlm originálnej iniciatívy jednotlivých osôb.

Tretí spoločný moment alternatívnej interpretácie 19. storočia – kritickú reflexiu socialistickej sebainterpretácie ako „nového kresťanstva“ – Donoso rozvinul dramatickým spôsobom. Na jednej strane načrtol pesimistickú víziu antihumanistickej praxe „nového kresťanstva“, ktoré sa chápe ako „nový humanizmus“, na druhej strane predpovedal apokalyptickú konfrontáciu medzi ateistickým socializmom a katolicizmom. Tému, že popretie Boha a ustanovenie človeka ako miery všetkých vecí vedie k posilneniu ľudského rozvoja a mieru, vyvracia podľa Donosa už spôsob, akým sa „nový humanizmus“ dostáva k moci. *Vzdialený* rozvoj a mier predchádza *aktuálna* požiadavka na odstránenie alebo potlačenie tých, ktorí sa nepodriadili. Absolutizácia humanity, ktorá mala nahradiť staré rozdiely medzi ľuďmi novou rovnosťou, je zdrojom nových rozdielov. Nové delenia spoločnosti vznikajú otvorene i v skrytosti, v oboch prípadoch však deklarované úsilie o rovnosť sprevádza paralelná dynamika, ktorá generuje nové hierarchie: „Pojem *človeka* iba zdánlivo uskutočňuje všeobecnú neutralizáciu protikladov medzi ľuďmi. V skutočnosti v sebe nesie protipojem naplnený tým najstrašnejším potenciálom vraždenia: protipojem *nečloveka*... Rozštiepenie na človeka a nečloveka nevyhnutne a logicky vedie k ešte hlbšiemu rozštiepeniu na *nadčloveka* a *podčloveka*“ (Schmitt 1950c, 110-111). Protichodnosť verejných hesiel a latentných foriem vývoja Donoso spozoroval už vo svojej dobe, keď konštatoval, že návrh na zrušenie trestu smrti môže byť krycím manévrom, za ktorým nasledujú nehumánne činy. Jeho pesimistický pohľad na revolučný sekulárny humanizmus, propagovaný radikálnym socializmom, je založený na téze o *humanizme proti človeku*: „Pseudonáboženstvo absolútnej humanity otvára cestu k neľudskému teroru“ (Schmitt 1950c, 108). Donosova temná vízia sebaopretia človeka v „novom kresťanstve“ však nekončí kritickým opisom dynamiky ateistického socializmu. Je vyhrotená až do predstavy masívnej kolízie socializmu a katolicizmu, do konfliktu „buď-alebo“, v ktorom nie je možný kompromis. Hlavným príspevkom liberalizmu, ktorý chce tento konflikt riešiť pomocou diskusie, sú nejednoznačnosť a nerozhodnosť, ktoré len oddiaľujú moment *rozhodnutia*, a preto nie sú skutočnou alternatívou (Schmitt 1922, 52; čes. preklad 47). Aj keď Donosove vízie spoločenských konfliktov niekedy pôsobia fantasticky, jeho teória decizionizmu je podľa Schmitta významným príspevkom do politickej filozofie 20. storočia.

V celkovej bilancii možno povedať, že Schmitt na Donosovom príspevku k trom momentom nekomunistickej interpretačnej kontinuity oceňuje nasledovné aspekty: 1. sebakritickú presnosť prognózy o ústupe Európy z pozície hlavnej globálnej zahraničnopolitickej autority, pričom táto prognóza navyše obsahuje identifikáciu veľmocí, ktoré Európu na tomto poli predstihnú, i čiastočné určenie ich budúcej politickej povahy; 2. varovanie pred bezbrehým entuziazmom spájaným s technickým pokrokom a kritika jeho kombinácie s ideou morálneho pokroku, ako aj opis ambivalentnosti rozvoja technológií a ich funkcie ako katalyzátora nivelizácie a dehumanizácie spoločnosti; 3. poukázanie na zamlčané princípy a skryté možnosti vývoja, ktoré sprevádzajú nástup *absolútne*

humanistického „nového kresťanstva“: s jeho rozvojom súvisí téza o nevyhnutnosti nekompromisného postoja „buď-alebo“ v kľúčových ideových sporoch o podobu európskej spoločnosti.

3. Søren Kierkegaard. Keď Schmitt porovnáva Donosa Cortésa s Kierkegaardom, všima si odlišný osud ich myšlienok. V roku 1855, krátko po smrti obidvoch filozofov Donoso „stál na veľkej scéne európskej verejnosti, kým Kierkegaard bol v očiach svojich súčasníkov nanajvýš lokálnou alebo provinčnou postavou“ (Schmitt 1950c, 106).⁹ Schmitt však dodáva, že práve Kierkegaard svojich čitateľov naučil, aká vrtkavá vie byť mienka verejnosti. Po desaťročiach sporadického záujmu sa Kierkegaardovo meno začína v nemeckom prostredí objavovať čoraz častejšie a v rokoch krátko pred prvou svetovou vojnou recepcia jeho ideí značne zosilnie. Medzivojnové obdobie prinesie v Nemecku intenzívny diskurz, ktorý dostane pomenovanie „kierkegaardovská renesancia“. Z Nemecka sa diskusia o Kierkegaardovi rozšíri do ďalších európskych krajín a nakoniec aj do zámoria. V porovnaní s krátkymi zábleskami Donosovej popularity sa globálny trend Kierkegaardovej popularity – po úvodných desaťročiach slabého záujmu – nesie v znamení stabilného rastu.

Zaujímavým styčným bodom medzi Kierkegaardom a Donosom je fakt, že v štyridsiatych rokoch 19. storočia obidvaja istý čas žili v Berlíne. Boli priamo konfrontovaní s aktuálnym vývojom nemeckého idealizmu, na ktorý vo svojich dielach kriticky reagovali. V Berlíne sa vtedy formovalo aj široké spektrum nových filozofických prístupov, ktoré neskôr citeľne ovplyvnili vývoj európskeho myslenia. V „explozívnej zmesi“ tamjších mysliteľov nachádzame Friedricha Engelsa (1820 – 1895), Michaila Bakunina (1814 – 1876), Bruna Bauera a Maxa Stirnera (1806 – 1856) (Schmitt 1950c, 107).

V porovnaní s Donosom sa Kierkegaardov príspevok k nekomunistickému diagnosticko-prognostickému výkladu 19. storočia javí ako disproporčný. V súvislosti s prvým momentom prognózy zahraničnopolitickej roly Európy Schmitt Kierkegarda vôbec nespomína. Aj keď Kierkegaard komentoval

politické dianie v Európe, Schmitt uňho nenachádza ucelenú predstavu zahraničnopolitických dôsledkov krízy európskej spoločnosti.

⁹ K Schmittovej recepcii Kierkegaardových myšlienok pozri (Ryan 2011) a (Kramme 1989).

Kierkegaardov príspevok k druhému interpretačnému momentu je naopak mimoriadne cenný. Jeho *kritika doby* vyniká nad iné diagnózy spoločnosti, čo Schmitt vyjadruje sériou expresívnych prívlastkov. Obzvlášť si všima poslednú časť Kierkegaardovho diela *Literárna recenzia*, ktorú do nemčiny preložil Theodor Haecker. Tento text vyšiel pod názvom *Kritika súčasnosti*,¹⁰ no Schmitt ho mylne označuje názvom *Kritika doby*. S odkazom naň uvádza: „Aj Kierkegaardove spisy z obdobia pred rokom 1848 patria k tejto situácii. Sú najširšou a najradikálnejšou kritikou doby... V júli 1914 Theodor Haecker preložil a pod názvom *Kritika doby* vydal ešte aj dnes udivujúci Kierkegaardov spis z roku 1846 a pridal k nemu rovnako udivujúci doslov“ (Schmitt 1950c, 101). O pár strán ďalej Schmitt opäť podčiarkuje unikátnosť Kierkegaardovej diagnózy európskej spoločnosti polovice 19. storočia: „Jeho kritika doby je intenzívnejšia ako každá iná“ (Schmitt 1950c, 107). Zo Schmittových denníkov je zrejme, že Kierkegaardovo dielo čítal už v roku 1915 a bol ním nadšený (Schmitt 2005, 66). Aj keď Schmitt toto dielo vyzdvihuje, v texte z neho čerpá iba nepriamo. Cituje a parafrázuje však štyri iné Kierkegaardove texty: diela *Pojem úzkosti* (1844) a *Kniha o Adlerovi* (1846),¹¹ ako aj dve krátke posmrtné publikované úvahy z rokov 1848 a 1854.

Pri prezentovaní Kierkegaardovej *kritiky doby* Schmitt vychádza z napätia, ktoré charakterizuje vzťah jednotlivca a masy. Proti mase stavia dva typy jednotlivcov, ktorým Kierkegaard venoval značnú pozornosť: *génia* a *mučeníka*. Postavu génia Schmitt využíva pri opise toho, ako technický a hospodársky pokrok prispieva k povrečnosti masy, ktorej najvyššou hodnotou je pocit vlastného bezpečia. Sústreďuje sa pritom na generáciu, ktorá zažila otras roku 1848 a spomienku na bytostné ohrozenie sa usilovala „prekryť“ materiálnym zabezpečením. Fixáciu na materiálne zabezpečenie sprevádzala potreba uveriť vlastnému bezpečiu, preto táto generácia ignorovala hlasy, ktoré upozorňovali na nové nebezpečenstvá. Ochota počúvať „všetky sofizmy a triviality“ (Schmitt 1950c, 84), ktoré potvrdzujú pocit bezpečia, však zvyšuje ohrozenie masy, pretože na prichádzajúce nebezpečenstvá nie je pripravená. V tejto súvislosti Schmitt cituje úryvok z *Pojmu úzkosti*, v ktorom Kierkegaard opísal túto sebaohrozujúcu dynamiku: „Génia sa úzkosť zmocňuje v inom čase ako bežných ľudí. Tí objavia nebezpečenstvo až v okamihu nebezpečenstva, dovtedy sa cítia bezpečne a keď nebezpečenstvo pomíne, opäť sa cítia bezpečne. Génus je najsilnejší v okamihu nebezpečenstva“ (Kierkegaard 1997 – 2013, IV, 403; Schmitt 1950c, 84). Poznanie, že upozornenia génia nemajú spoločenskú váhu v čase, keď je masa uspatá prosperitou a výtobytkami technologického rozmachu, neplatí len vo vzťahu ku generácii, ktorá zažila rok 1848. Miera sebaohrozenia masy však rastie v dobe, v ktorej sa zintenzívňuje revolučný pohyb.

Postava *mučeníka* je ešte dôležitejšia ako postava *génia*. Schmitt ju spomína s odkazom na Kierkegaardov posmrtné vydaný text, ktorý vznikol v súvislosti s *Dvoma krátkymi eticko-náboženskými rozpravami*.¹² Tento text je zaujímavý aj tým, že bol napísaný

¹⁰ Pozri (Kierkegaard 1914).

¹¹ Toto dielo vyšlo až po Kierkegaardovej smrti.

¹² Ide o náčrt predhovoru k nepublikovanému *Cyklu eticko-náboženských rozpráv*.

v revolučnom roku 1848. Schmitt z neho preberá tézu o svedectve mučeníkov ako kľúčovom korektíve v období dominancie masy: „[Kierkegaard] vedel, že v dobe nás dejinné udalosti určujú nie štátnici, diplomati a generáli, ale mučeníci“ (Schmitt 1950c, 107; porov. Kierkegaard 1909 – 1978, IX B 22). Táto téza je založená na predstave, že smrť mučeníka má potenciál stať sa zlomovým bodom v živote masy. Kierkegaard označuje mučeníkov za „mocných mŕtvych“, ktorých postoj dokáže do inštinktívneho a konvulzívneho správania „zúrivej masy“ vniesť nečakanú dynamiku. Mučeník je *jedincom* v pravom slova zmysle, ktorý slobodne „dovoliť“ mase, aby ho zabila, čím nad ňou získal „moc“, akú nemá nikto, kto sa usiluje masou manipulovať prostredníctvom nátlaku a násilia (Kierkegaard 1909 – 1978, IX B 20 a 22). Svedectvo mŕtveho mučeníka je prejavom maximálneho existenciálneho zanietenia, a má preto väčšiu transformačnú silu ako živá formálne ustanovená autorita. Víťazstvo „toho, kto je zabitý“ nad „tým, kto zabíja“, sa opakovane potvrdzuje v dejinných okamihoch, v ktorých sa rozhoduje o osude spoločnosti. Táto úvaha korešponduje s Kierkegaardovou pozíciou v *Literárnej recenzii*, podľa ktorej v konfrontácii s nivelizáciou zlyhávajú kolektívne riešenia, no osvedčuje sa svedectvo jednotlivcov, ktoré obsahuje odkaz na večnosť (Kierkegaard, 1997 – 2013, VIII, 100-101). Kierkegaardove úvahy o vzťahu mučeníka a masy obsahujú aj opis, ktorý zachytáva ústredný moment nekomunistickej *kritiky doby*: poukázanie na to, že rastúca centralizácia spoločnosti vedie k združeniu ľudstva v „dokonale zorganizovanom podniku“. V krátkom ironickom zobrazení Kierkegaard túto predstavu spája priamo s komunizmom: „Komunizmus... by povedal: Takto je to svetsky správne, nesmie byť (žiadny) rozdiel medzi ľuďmi; bohatstvo, umenie, veda, vláda atď. sú zlé, všetci ľudia by si mali byť rovní ako robotníci v továrni, ako tí, čo pracujú na hospodárstve, rovnako oblečení, jest' jedlo (uva-rené v obrovskom hrnci) v tú istú hodinu, v rovnakom množstve atď.“ (Kierkegaard 1909 – 1978, IX B 22).

Kierkegaardov príspevok k tretiemu interpretačnému momentu – k reflexii socialistickej vízie „nového kresťanstva“ – je najmä nepriamy a podľa Schmitta aj rozporuplný. Jeho súčasťou je anticipácia kritickej skúšky kresťanstva, ktorú Kierkegaard označuje termínom „strašná reformácia“. Schmitt v nej vidí paralelu k Donosovej apokalyptickej vízii kolízie socializmu a katolicizmu (Schmitt 1950c, 107). Tomuto motívu, ktorý pochádza z Kierkegaardovej úvahy *Ako rozumiem budúcnosti* (1854),¹³ sa Schmitt bližšie nevenuje. Hlavným terčom jeho kritických úvah je motív z *Knihy o Adlerovi* (1846), v ktorej Kierkegaard vysvetľuje svoj postoj ku „kresťanskému veku“. Kierkegaard v tomto kontexte používa výraz „1800 rokov“ a podľa jeho tézy dôraz na dejiny kresťanskej civilizácie neutralizuje pôvodnú výzvu kresťanstva. Zavádza preto pojem *súdobosti*, ktorým chce opäť upriamiť pozornosť na originárnu udalosť kresťanstva: prienik večnosti do časnosti v dejinnom pôsobení Bohočloveka Ježiša Krista. *Súdobosť* je kontinuálnou výzvou pre každého jednotlivca v ľubovoľnej dobe, ktorý je konfrontovaný s novozá-konným príbehom o Bohočloveku. *Súdobosť* stavia jednotlivca pred Bohočloveka v jeho

¹³ V kritickom vydaní Kierkegaardových spisov je táto úvaha uvedená ako *Papir 525*. Pozri (Kierkegaard 1997 – 2013, XXVII, 638-639).

plnej ambivalentnosti, tak, ako ho zažívali jeho súčasníci. Bohočlovek je znamením, ktorému protirečia, je nepravdepodobný a škandalózne. *Súdobosť s ním* je „napätie, ktoré... človeka núti k tomu, aby sa buď pohoršil, alebo uveril“ (Kierkegaard 1997 – 2013, XV, 166).¹⁴ Cieľom *súdobosti* je zachovať otvorenosť a konfliktnosť pôvodnej situácie a podnieť jednoznačnú voľbu *za*, alebo *proti*. V tejto voľbe nemôžu jednotlivcovi nijakým spôsobom pomôcť udalosti nasledujúcich storočí, v ktorých sa kresťanstvo šírilo a rozvíjalo.

Kierkegaardova teória *súdobosti* relativizuje „1800 rokov“ kresťanskej civilizácie, a tým aj socialistickú víziu nového kresťanstva. Naznačuje, že socialistická paralela s kresťanstvom sa zameriava na nepodstatný aspekt kresťanstva. Schmitt preto hovorí o rozplynutí tejto paralely: „Pre Kierkegarda neexistuje iné kresťanstvo ako kresťanstvo súdobosti s Božím Synom, ktorý sa stal človekom a bol ukrižovaný. Preto sa Kierkegaard rozhorčuje nad ‚tvrdšíjnym trvaním na tých 1800 rokoch‘, ktoré sa vkladli medzi dejinný okamih Vtelenia a našu dobu, a žiada, aby sme tých 1800 rokov odstránili, ako keby nikdy neexistovali“. Uňho sa veľká historická paralela [socializmu a kresťanstva] rozplýva v okamihu bezprostrednej prítomnosti“ (Schmitt 1950c, 101-102). Teória *súdobosti* však podľa Schmitta problematizuje aj samotnú Kierkegaardovu filozofiu, ktorá sa stáva ahistorickou filozofiou vnútrajškivosti: Kierkegaard „prekonal tých 1800 rokov, ktoré, ako cítil, ho delili od jadra kresťanského eónu... ale zdá sa, akoby jeho cesta do vnútrajškivosti bola cestou *mimo* dejín, takže ani on by neohrozil komunistický monopol historického výkladu storočia“ (Schmitt 1950c, 107-108). Hoci označenie Kierkegarda za filozofa ahistorickej vnútrajškivosti malo v medzivojnovom Nemecku tradíciu, v intenciách Schmittových úvah sa javí ako prehnané. V tejto súvislosti treba uviesť aspoň dve základné námietky: 1. Cieľom Kierkegaardovej teórie *súdobosti* je motivovať jednotlivca, aby zaujal existenciálne zaniatený postoja „buď-alebo“, ktorý formuje jeho prístup k dejinným výzvam.¹⁵ Radikálnym uskutočnením tohto postoja je prijatie výzvy stať sa *mučeníkom* (t. j. napodobniť Bohočloveka), o ktorom sám Schmitt uznal, že má enormné dejinné následky v obdobiach, ktorým dominuje masa. 2. Kierkegaardova úvaha *Ako rozumiem budúcnosť*, z ktorej Schmitt prevzal motív „strašnej reformácie“, obsahuje jednoznačný osobný imperatív dejinnej angažovanosti. „Strašná reformácia“ je vnútorná premena, ktorou musí prejsť kresťanstvo, ktoré sa zrieklo pôvodnej náročnosti, stalo sa „detinským“ a „rozmaznalo, zmäkčilo a demoralizovalo“ celé generácie (Kierkegaard 1997 – 2013, XXVII, 638- 639). Takéto kresťanstvo musí v prvom rade preniesť ťažisko z kvantitatívneho aspektu rozvoja na kvalitatívny – aj za cenu odporu masy a kvantitatívnych strát. Predpokladom tejto reorientácie je dôkladná analýza súčasného stavu, ku ktorej sa Kierkegaard hlási: „Musíme dôkladne, úplne a pravdivo zhodnotiť súčasný stav – a to je moja úloha“ (Kierkegaard 1997 – 2013, XXVII, 638). Toto poslanie má jedno-

¹⁴ Schmitt tento text čítal v Haeckerovom preklade pod názvom *Pojem vyvoleného*. Kierkegaard sa pojmu *súdobosti* venuje aj vo *Filozofických zlomkoch* (1844) a v práci *Cvičenie v kresťanstve* (1850).

¹⁵ V tejto súvislosti pozri poznámky Milana Petkaniča k spoločenským dôsledkom kierkegaardovskej „vášne kvalitatívnej disjunkcie“ (Petkanič 2013, 68-69; Petkanič 2010, 18-21).

značne dejinný charakter a už za Kierkegaardovho života viedlo k spoločenskému konfliktu. Nie je mienené ahistoricky ani obmedzené na sféru vnútrajškovosti a subjektivity. Ba čo viac, je alternatívou socialistickej vízie „nového kresťanstva“, s ktorou sa vyrovnávali nekomunistické interpretácie 19. storočia.

4. Záver. Hoci Schmitt formuloval svoje paralelné úvahy o Kierkegaardovom a Donosovom príspevku k filozofii dejín 19. storočia v spore s komunistickou interpretáciou, ich význam sa neobmedzuje na kontext ich vzniku. Nezvyčajný „tandem“ filozofov Schmitt využíva na to, aby objasnil základné momenty nekomunistickej línie interpretácie tohto storočia, ktorej špecifikom je to, že sa konštituovala aj vďaka súbežným úvahám filozofov, ktorí jeden o druhom nevedeli. To platí obzvlášť o mysliteľoch, ktorí zomreli krátko po roku 1848 – a ten je pri výklade 19. storočia kľúčový. V kritickej bilancii Schmitt favorizuje Donosovu extenzívnejšiu interpretáciu, pričom u Kierkegarda mu chýba zahraničnopolitická prognostika i filozofické uchopenie dejinného významu kresťanstva. Druhá námietka sa javí ako problematická aj v dôsledku Schmittovej skratkovitej prezentácie. Z pohľadu výskumu recepcie Kierkegaardovej filozofie je Schmittova interpretácia originálnym príspevkom k politicko-filozofickému diskurzu o relevancii Kierkegaardovej diagnostiky spoločnosti pre 20. storočie. Do tohto diskurzu prispeli viacerí Schmittovi súčasníci, napríklad Theodor Haecker, Karl Jaspers, Martin Buber či Theodor W. Adorno. V porovnaní s týmito autormi sa však Schmittovmu príspevku doposiaľ venovala iba malá pozornosť.

Literatúra

- DUFFEROVÁ, A. (1999): *Nomos Európy podľa Carla Schmitta*. Bratislava: Dobrá kniha.
- KIERKEGAARD, S. (1909 – 1978): *Søren Kierkegaards Papirer*, zv. I-XI-3, ed. Peter Andreas Heiberg, Victor Kuhr a Einer Torsting. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag 1909 – 1948; druhé, rozšírené vydanie: zv. I-XI-3, ed. Niels Thulstrup; zv. XII-XIII (doplňkové zväzky), ed. Niels Thulstrup; zv. XIV-XVI (index), ed. Niels Jørgen Cappelørn. København: Gyldendal 1968 – 1978.
- KIERKEGAARD, S. (1914): *Kritik der Gegenwart*. Preklad a redakcia T. Haecker. Innsbruck: Brenner-Verlag.
- KIERKEGAARD, S. (1997 – 2013, IV): *Begrebet Angst*. In: *Søren Kierkegaards Skrifter*, zv. 1-28, K1-K28 (komentáre), ed. Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen, Johnny Kondrup, Alastair McKinnon a Finn Hauberg Mortensen. København: Gad, zv. 4, 307-461.
- KIERKEGAARD, S. (1997 – 2013, VIII): *En literair Anmeldelse*. In: *Søren Kierkegaards Skrifter*, zv. 1-28, K1-K28 (komentáre), ed. Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen, Johnny Kondrup, Alastair McKinnon a Finn Hauberg Mortensen. København: Gad, zv. 8, 5-106.
- KIERKEGAARD, S. (1997 – 2013, XV): *Bogen om Adler*. In: *Søren Kierkegaards Skrifter*, zv. 1-28, K1-K28 (komentáre), ed. Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen, Johnny Kondrup, Alastair McKinnon a Finn Hauberg Mortensen. København: Gad, zv. 15.
- KIERKEGAARD, S. (1997 – 2013, XXVII): *Papirer*. In: *Søren Kierkegaards Skrifter*, zv. 1-28, K1-K28 (komentáre), ed. Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen, Johnny Kondrup, Alastair McKinnon a Finn Hauberg Mortensen. København: Gad, zv. 27.

- KRAMME, R. (1989): *Helmuth Plessner und Carl Schmitt. Eine historische Fallstudie zum Verhältnis von Anthropologie und Politik in der deutschen Philosophie der zwanziger Jahre*. Berlin: Duncker & Humblot.
- PETKANIČ, M. (2010): *Filozofia vášne Sorena Kierkegarda*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce.
- PETKANIČ, M. (2013): O vášni ako vôli k existencii. *Filozofia*, 68 (1), 62-73.
- RYAN, B. (2011): Carl Schmitt. Zones of Exception and Appropriation. In: STEWART, J. (ed.): *Kierkegaard's Influence on Social-Political Thought (Kierkegaard Research: Sources, Reception, Resources, zv. 14)*. Farnham: Ashgate, 177-207.
- SCHMITT, C. (1922): *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. München/Leipzig: Duncker & Humblot (česky *Politická theologie*. Preklad Jan Kranát a Otakar Vochoč. Praha: OIKOYMENH 2012).
- SCHMITT, C. (1932): *Der Begriff des Politischen*. München: Duncker & Humblot (česky *Pojem politická*. Preklad Otakar Vochoč. Brno a Praha: CDK a OIKOYMENH 2007).
- SCHMITT, C. (1950a): Der unbekannte Donoso Cortés. In: *Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. Vier Aufsätze*. Köln: Greven Verlag, 67-79.
- SCHMITT, C. (1950b): Donoso Cortés in Berlin (1849). In: *Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. Vier Aufsätze*. Köln: Greven Verlag, 41-66.
- SCHMITT, C. (1950c): Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. In: *Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. Vier Aufsätze*. Köln: Greven Verlag, 80-114.
- SCHMITT, C. (1950d): Einleitung. In: *Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. Vier Aufsätze*. Köln: Greven Verlag, 7-21.
- SCHMITT, C. (2005): *Die Militärzeit 1915 bis 1919*. Redakcia Ernst Hüsmert a Gerd Giesler. Berlin: Akademie Verlag.
- ŠAJDA, P. (2014a): Haeckerova kritika liberálnej tlače inšpirovaná Kierkegaardom. *Filozofia*, 69 (5), 378-387.
- ŠAJDA, P. (2014b): Nejednoznačnosť, nerozhodnosť, nevýnimočnosť: Kierkegaard v *Politickej teológii* Carla Schmitta. In: VYDROVÁ, J. et al.: *Starost' o dušu. Životy subjektivity a podoby myslenia*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 169-190.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu VEGA č. 2/0050/14 *Existencia, socialita a étos konania: fenomenologické výzvy a existenciálne súvislosti*.

Peter Šajda
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava 1
 Slovak Republic
 e-mail: sajdus@yahoo.com